

El paisatge vegetal de Menorca a través de la fitotoponímia

Miquel Grimalt Gelabert
 Antoni Ordinas Garau
 Joan Caldentey Brunet

Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències de la Terra
 Carretera de Valldemossa km 7,5. 07071 Palma de Mallorca (Spain)
 miquel.grimalt@uib.es

Data de recepció: gener de 2009
 Data d'acceptació definitiva: febrer de 2009

Resum

En el present article, s'hi realitza una interpretació del paisatge de l'illa de Menorca a partir de l'anàlisi dels fitotopònims que apareixen al *Mapa Topogràfic Balear* a escala 1:5.000. Aquesta lectura il·lustra la realitat paisatgística, tant pel que fa a aquells aspectes propis del món agrari, com a aquells altres referits a la vegetació natural o espontània. Amb tot, es constata que la toponímia és una valuosa font per estudiar els elements visuals definidors del territori menorquí, alhora que se'n pot extreure informació de gran interès botànic, biogeogràfic i fins i tot de les característiques del paisatge històric de determinats indrets.

Paraules clau: Menorca, paisatge, toponímia, vegetació.

Resumen. *El paisaje vegetal de Menorca a través de la fitotoponimia*

En el presente artículo, se realiza una interpretación del paisaje de la isla de Menorca a partir del análisis de los fitotopónimos que aparecen en el *Mapa Topográfico Balear* a escala 1:5.000. Esta lectura ilustra la realidad paisajística, tanto la relativa a aquellos aspectos propios del mundo agrario, como a aquellos otros referidos a la vegetación natural o espontánea. Con todo, se constata que la toponimia es una valiosa fuente para estudiar los elementos visuales definidores del territorio menorquín, a la vez que de ésta se puede extraer información de gran interés botánico, biogeográfico e incluso de las características del paisaje histórico de determinados enclaves.

Palabras clave: Menorca, paisaje, toponimia, vegetación.

Résumé. *Le paysage de l'île de Minorque à partir de l'analyse des fitotoponymes*

On fait une interprétation du paysage de l'île de Minorque à partir de l'analyse des fitotoponymes qu'on trouve dans la Carte Topographique des Îles Baléares à l'échelle 1:5.000. Cette lecture montre la réalité paysagère des aspects qui sont propres du monde agricole et aussi de ceux qui appartiennent à la végétation naturelle ou spontanée. Alors, on constate que la toponymie est une très précieuse source pour l'étude des éléments visuels propres du territoire minorquin, et, en même temps, et à partir d'elle, on peut tirer d'information très intéressante du point de vue de la Botanique, la Biogéographie, et même des caractéristiques du paysage historique de quelques endroits.

Mots clé: Minorque, paysage, toponymie, végétation.

Abstract. *An interpretation of Minorca's island landscape from the analysis of the vegetation toponyms*

It is carried out an interpretation of Minorca's island landscape from the analysis of the vegetation toponyms that appears at the *Mapa Topogràfic Balear* with a scale 1:5,000. This interpretation reflects the landscape's reality so much for those typical aspects of the agricultural world as for others referred to natural or spontaneous vegetation. With all this, it is confirmed that Toponymy is an important source to study the visual elements that defines the Minorca's territory at the same time as of this one it is possible to extract information of relevant botanical, bio-geographical and even of the characteristics of historical landscape of certain places interest.

Key words: Minorca, landscape, toponymy, vegetation.

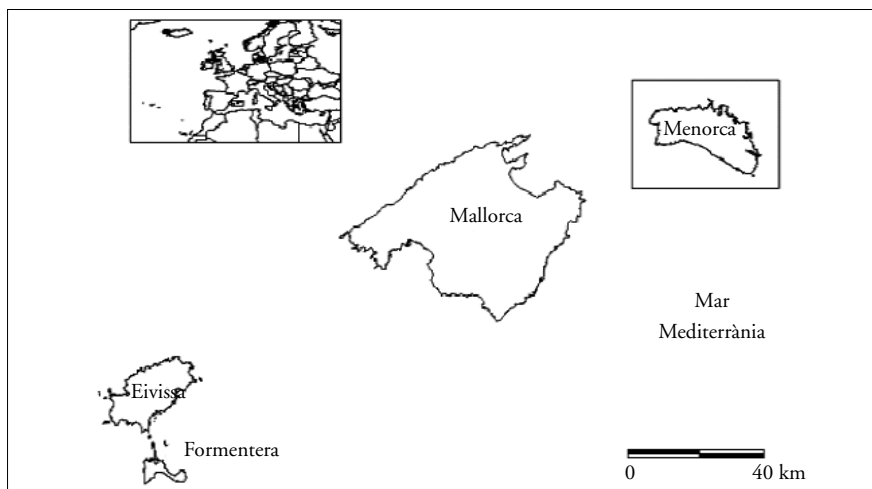
Sumari

El marc geogràfic	Els col·lectius referits a la vegetació natural
Objectius	Les referències a espècies concretes
Toponímia i geografia	Els cultius
Els estudis de toponímia a Menorca	La fitotoponímia com a element definidor del paisatge de Menorca
Metodologia i fonts d'informació	Conclusions
Característiques generals de la toponímia menorquina. La fitotoponímia	Bibliografia
La vegetació natural o espontània	

El marc geogràfic

L'illa de Menorca, situada al bell mig de la conca mediterrània occidental, forma part de l'arxipèlag de les Illes Balears. Té una superfície de 716 km², una població (2007) de 90.235 habitants i un total de vuit municipis (Maó, es Castell, Sant Lluís, es Migjorn Gran, es Mercadal, Alaior, Ferreries i Ciutadella). Es tracta d'una illa paradigmàticament mediterrània, on l'impacte humà sobre el medi natural ha estat menor que a les altres illes més grans de l'arxipèlag (Mallorca i Eivissa). De fet, és el territori balear on el sector primari encara té més protagonisme i, d'això, el paisatge i la fitotoponímia en són un fidel reflex.

A grans trets, el paisatge menorquí està definit per l'existència de dues comarques naturals: la Tramuntana (la meitat nord de l'illa), on els alzinars i les brolles de bruc abunden a una àrea aturonada i humida sobre afloraments de materials silicis del paleozoic (impermeables) i calcaris del secundari, i el Migjorn (la meitat sud de l'illa), marcat per un paisatge dominat per pinars, ullastres i vegetació arbustiva amb un substrat calcarenític escullós del miocè superior extremament permeable. L'activitat agrària i ramadera és present indistintament als dos sectors on s'ha alterat la vegetació i el medi primigeni,

Mapa 1. Situació geogràfica de Menorca. Font: elaboració pròpia.

la qual cosa ha donat lloc a un paisatge on les tanques de pedra en sec dedicades a herbàcies (pastures, farratges i cereals) són l'element morfològicament dominant.

Menorca no ha quedat al marge del procés de terciarització i especialització turística que les Balears han experimentat a les darreres dècades i que, des del punt de vista territorial, s'ha traduït en una urbanització massiva de certs indrets del litoral. Això no obstant, el grau d'intensitat d'aquest procés de litoralització ha estat menor que el de la veïna Mallorca.

Objectius

En el present treball, s'intenta realitzar una interpretació del paisatge de l'illa de Menorca a partir de l'anàlisi dels fitotopònims (noms de lloc referits al món vegetal) que apareixen al *Mapa Topogràfic Balear* a escala 1:5.000. Per això, cal esbrinar els topònims i els genèrics toponímics referits al paisatge vegetal menorquí, tot tenint en compte la seva relació amb la realitat territorial i en el context de la toponímia catalana en general i de les Illes Balears en particular.

Un cop seleccionats els fitotopònims, s'ha procedit a cartografiar-ne la distribució i a estudiar la relació d'aquest repartiment amb els elements geogràfics definidors del territori menorquí. L'anàlisi permet extreure'n informació, tant de caràcter botànic com biogeogràfic, així com identificar les característiques del paisatge actual i històric menorquí a partir del corpus toponímic recollit, a fi d'evidenciar la utilitat de l'estudi de la fitotoponímia per a la caracterització del paisatge vegetal de l'illa.

Toponímia i geografia

De les estretes relacions entre totes dues branques del coneixement, atès el clar caràcter interdisciplinari de la toponímia (Tort, 2001), ja fa temps que se n'adonaren alguns geògrafs, així com representants de diverses disciplines (filòlegs, cartògrafs, historiadors, literats, etc.), tant d'àmbit estatal com internacional. D'entre els nombrosos referents, s'ha de citar el geògraf canadenc Henri Dorion, personalitat destacada a nivell internacional, tant pels seus treballs d'aplicació de la toponímia a la geografia, com per fonamentar-ne alguns dels principis teòrics (Dorion i Poirier, 1975). Dins l'àmbit nacional, i encara més concretament dins el de parla catalana, no podem deixar d'esmentar les nombroses aportacions realitzades pel professor de geografia física Vicenç M. Rosselló Verger, en bona part recopilades a l'obra *Toponímia, geografia i cartografia* (Rosselló Verger, 2004). Així mateix, són força valuoses les contribucions realitzades pel també professor de geografia Joan Tort i Donada, qui, a través d'una ja extensa obra, ha nodrit el marc teòric i epistemològic sobre els estudis geogràfics realitzats a partir de la toponímia com a font descriptiva i explicativa del territori i dels seus paisatges (Tort, 2003). L'establiment dels principis de transparència, d'excepcionalitat i de significativitat territorial com a mètodes geogràfics aplicats a la toponímia suposa una de les aportacions principals, especialment a l'hora de realitzar una interpretació i una anàlisi del paisatge a través de la fitotoponímia com les que aquí es presenten.

Els estudis de toponímia a Menorca

Si bé Menorca fou pionera en la recopilació i l'estudi de la toponímia, gràcies especialment a la figura de Josep Mascaró Passarius, qui, ja des de la dècada de 1940, realitzà un mapa toponímic de l'illa (Mascaró, 1946-1951) en uns moments en què les facilitats per obtenir topònims eren inversament proporcionals a les possibilitats cartogràfiques i tècniques. Aquests començaments prometedors, que foren continuats en forma d'alguns treballs interessants, però malauradament inèdits (Casasnovas, 1952), acabarien a les darreres dècades en un declivi important, tant en reculls com en publicacions, especialment si ho comparem amb l'extensa i creixent activitat toponímica desenvolupada a l'illa de Mallorca (Ordinas, 1998).

Excepcions dins aquesta darrera etapa d'escassa activitat toponímica han estat el recull del *Mapa Topogràfic Balear* (1990) i la celebració de dos col·loquis de la Societat d'Onomàstica a Maó (1986) i Ciutadella/Maó (2002), que han donat lloc a dos números del butlletí d'aquesta societat, en els quals hi ha algunes aportacions d'àmbit menorquí. La revista *Treballs de Geografia*, editada per la Universitat de les Illes Balears (UIB), també inclou una aproximació temàtica sobre la toponímia del medi físic de Menorca (Ordinas, 1992).

L'aprofitament de la toponímia com a eina d'anàlisi geogràfica ha tingut un cert desenvolupament als darrers anys a les Illes Balears, bàsicament a partir de l'activitat de membres del Departament de Ciències de la Terra de la

UIB. S'ha analitzat la toponímia com a font de terminologia geogràfica (Ordinas, 2001), així com també els mapes toponímics com a font d'informació territorial (Grimalt i Rodríguez, 2005) i específicament en la interpretació del paisatge vegetal (Caldentey, 2008). De fet, l'estudi del paisatge vegetal a través de la fitotoponímia ha esdevingut un camp d'estudi prou prolífic, tant a nivell global (Caldentey, Grimalt i Ordinas, 2006b), (Grimalt, Ordinas, Caldentey, 2006), com per a l'anàlisi de la distribució vitícola (Caldentey, Grimalt, Ordinas, 2006a), i de màquies (Ordinas, Grimalt, Caldentey, 2007).

Metodologia i fonts d'informació

S'ha optat per extreure la informació sobre noms de lloc continguda en el *Mapa Topogràfic Balear* a escala 1: 5.000, perquè és la font més recent i exhaustiva. El recull toponímic es va realitzar mitjançant treball de camp que, en el cas de l'illa de Menorca, es va dur a terme l'any 1990. Es tracta, per tant, d'una anàlisi que parteix del corpus toponímic actual, encara que se n'ha de cercar l'origen en elements tan contemporanis com passats, ja que, a la toponímia, hi resten fixats elements de la realitat paisatgística i humana pretèrita. Els canvis socioeconòmics i generacionals posteriors al moment en què es varen recollir els topònims, que han portat a un declivi de l'activitat agrària menorquina, fan que avui en dia sigui una tasca inassolible, tant per la pèrdua irreversible d'informadors com de referents territorials.

Per al tractament de la informació, la toponímia s'ha recollit directament des dels fulls cartogràfics per fer-ne l'emmagatzematge posterior en una base de dades relacional. Per a l'anàlisi geogràfica i l'elaboració de cartografia temàtica, s'ha emprat programari de sistemes d'informació geogràfica (ArcGis).

Característiques generals de la toponímia menorquina. La fitotoponímia

L'espai rural menorquí es caracteritza pel predomini aclaparador de la gran i mitjana propietat organitzada entorn dels *llocs*, nom que reben les masies que actuen com a unitats d'exploacions agràries. Els llocs es troben dividits en diverses parcel·les envoltades de murs de pedra (*tanques*) que actuen com a subunitats i dels noms de les quals es nodreix bona part de la toponímia insular. Independentment, hi ha petits sectors minifundistes situats sobretot al voltant dels nuclis urbans.

La toponímia estrictament referida al medi físic queda reduïda bàsicament a la línia litoral i als principals accidents orogràfics de l'interior (els barrancs i les zones amb relleu més esquerp), mentre que el nom de les tanques sovint encobreix la realitat orogràfica subjacent.

A la present anàlisi, s'hi han seleccionat els fitotopònims, car tenen una significació paisatgística especial. El nombre de fitotopònims presents en el corpus toponímic de Menorca és de 1.008, la qual cosa no només suposa un percentatge notable —(15,4%) sobre un total de 6.549 topònims recollits per al conjunt del territori illenc—, sinó que, a més, tots mostren una clara relació

amb una espècie o comunitat vegetal. S'han eliminat de l'anàlisi les referències indirectes a la fitotoponímia, expressament aquelles de caràcter antroponímic en què els mots sobre el món vegetal apareixien lligats als malnoms de persones. En canvi, s'han considerat com a fitotopònims tot un conjunt de genèrics i determinants que inequívocament porten implícita la presència, l'absència o l'alteració antròpica de la coberta vegetal, com és el cas de biòtops molt específics. Dins el conjunt resultant, s'ha optat per diferenciar entre els noms de lloc que fan referència a la vegetació natural o espontània i els que indiquen la vegetació conreada.

La vegetació natural o espontània

A l'anàlisi de la vegetació natural, s'hi ha establert una diferenciació entre els fitotopònims que es refereixen a una formació vegetal o un col·lectiu i els que només reflecteixen la presència d'una espècie. De cada un dels termes, se n'ha elaborat una definició basada en obres de referència (*Diccionari Català-Valencià-Balear*, *Diccionari General de la Llengua Catalana*, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, *Diccionari de Geografia Física*, *Termcat*), i sobretot en l'ampli glossari de genèrics toponímics balears d'Antoni Ordinas (Ordinas, 2001).

Els col·lectius referits a la vegetació natural

S'han quantificat fins a 486 topònims referits a aquest tipus de vegetació, la qual cosa representa un 48% del total. Hi predominen les referències a formacions col·lectives (301) d'una determinada espècie o a comunitats vegetals. La relació és la següent:

- **Albufera**: llacuna litoral separada de la mar per un cordó arenós i ocupada per vegetació pròpia d'aigües embassades.
- **Algar**: indret litoral on s'acumulen restes d'alga (*Posidonia oceanica*). També hi apareix la forma diminutiva *algueret*. Es tracta d'un terme relativament comú al litoral balear.
- **Alzinar**: formació arbòria on predomina l'alzina (*Quercus ilex*). Constitueix la comunitat climàtica de part de Mallorca i Menorca. Apareix també mitjançant la forma diminutiva *alzinaret* i amb la forma femenina *alzinara*, segurament referida a un tanca ocupada per aquesta espècie.
- **Bosc**: espai forestal ocupat per alzines. No hi ha la forma diminutiva *bosquet* (predominant a la veïna Mallorca).
- **Canyar**: indret amb destacada presència de canyes (*Arundo donax*), planta subespontània, tot i que també pot haver estat afavorida per acció antròpica. També apareix la forma diminutiva *canyaret*.
- **Cardassaret**: forma diminutiva de *cardassar*, lloc on abunden els cards, nom popular a les Illes d'algunes espècies de diversos gèneres *Cirsium* (*ssp*), *Silybum* (*ssp*), *Cynara* (*ssp*), *Carlina* (*ssp*), *Erygium* (*ssp*), *Picryis* (*ssp*) i *Galactites* (*ssp*).

- **Carritxeret**: diminutiu de *carritxar*, indret on arrela el càrritx (*Ampelodesmos mauritanica*).
- **Garriga**: paratge deshumanitzat ocupat per vegetació natural, tant de l'estrat arbustiu com arbori. Tot i que, etimològicament, el mot prové de *garric* (*Quercus coccifera*), a les Illes el genèric no implica la presència de cap espècie concreta, encara que especialment està formada per les de les comunitats *Oleo-ceratonion* i *Rosmarino ericion*. A Menorca, també s'hi empra la forma diminutiva *garrigol*.
- **Jonquereta**: indret de dimensions reduïdes ocupat per joncs (*Juncus ssp*, *Scirpus ssp*).
- **Marina**: extensió de terra inculta ocupada per vegetació arbustiva i herbàcia. A Menorca, aquest terme va associat a la presència de bruc (*Erica arborea*). Aquesta realitat contrasta frontalment amb Mallorca, territori on *marina* és sinònim de *formació d'ullastres* (Ordinas, Grimalt, Caldentey, 2006). També apareix la varietat diminutiva *marineta*. Es tracta del genèric més repetit a la fitotoponímia menorquina. En alguns casos, *marina* pot constituir el genèric per anomenar una part d'una explotació agrària que no està conreada i que es deixa per a usos ramaders. D'aquí en vendrien casos poc freqüents de marines amb un determinant vegetal diferent del bruc i espècies associades (Marina des Càrritx, Marina de sa Porrassa i Marina de s'Enclova).
- **Mater**: espai on abunden les mates (*Pistacia lentiscus*). A d'altres indrets del domini lingüístic català aquesta formació és coneguda com a *matar*.
- **Murtar**: lloc on abunda la murta (*Myrtus communis*). Arbust típic del món mediterrani, apreciat pels aprofitaments tradicionals que se'n fan i que l'han dut a convertir-se en espècie amenaçada. També hi apareix la varietat diminutiva *murtaret*.
- **Pinar**: extensió forestal de pi (*Pinus halepensis*). Hi ha la forma femenina *pinasca* i el diminutiu *pinaret*.
- **Prat**: a Menorca, el genèric s'associa a un terreny embassat i ocupat per vegetació hidròfila. Igual que en alguns dels genèrics anteriors, hi ha una forma diminutiva, *pratet*. És relativament nombrós, segurament en relació amb el substrat litològic impermeable que aflora a la meitat septentrional de Menorca.
- **Revellar**: lloc amb abundància de revells, varietat formal d'ullastre (*Olea europaea* var. *oleaster*).
- **Savinar/sivinar**: formació de sivines (*Juniperus phoenicea*).
- **Ullastrar**: indret amb presència d'ullastres (*Olea europaea* subsp. *sylvestris*).

A la taula 1, s'hi comprova que existeix una consonància evident entre la fitotoponímia i la realitat fitosociològica menorquina. L'alzinar és la formació vegetal que, en condicions naturals, hauria d'ocupar la major part de l'illa i es considera com a bosc climàtic. És prou present a la toponímia menorquina, on n'hi ha fins a 52 referències. L'alzinar baleàric fou definit fitosociològicament a la dècada de 1950 com *Cyclamini balearici-Quercetum ilicis*

Taula 1. Fitotopònims referits a formacions vegetals naturals a Menorca.

Nom	Referència botànica	Nombre de casos
Albufera	Zona humida	2
Algar/Algueret	<i>Posidonia oceanica</i>	6
Alzinar/Alzinaret/Alzinara	<i>Quercus ilex</i>	47
Bosc	<i>Quercus ilex</i>	5
Canyar/Canyaret	<i>Arundo donax</i>	4
Cardassaret	Diversos gèneres	2
Carrixeret	<i>Ampelodesmos mauritanica</i>	1
Garriga/Garrigol	<i>Olea europea spp sylvestris</i>	7
Jonquereta	<i>Juncus ssp/ Scirpus ssp</i>	2
Marina/Marineta	<i>Erica arborea</i>	158
Mater	<i>Pistacea lentiscus</i>	1
Murtar/Murtaret	<i>Myrtus communis</i>	2
Pinar/Pinaret/Pinasca	<i>Pinus halepensis</i>	28
Prat/Pratet	Zona humida	22
Revellar	<i>Olea europea var. oleaster</i>	6
Savinar	<i>Juniperus phoenicea</i>	5
Ullastrar	<i>Olea europea spp sylvestris</i>	8

Font: elaboració pròpia.

(Bolòs-Molinier, 1958) i, posteriorment, l'alzinar menorquí s'establí com una subassociació (*Caricetosum bracteosae*), per mor de la presència d'espècies que indiquen un grau més elevat d'humitat que el present a la veïna Mallorca (Bolòs, 1996). Això no obstant, l'alzinar baleàric, afectat per les activitats humanes, ha donat pas a un predomini en el paisatge de les brolles i les màquies, cosa que es veu reflectida en l'enorme presència del gènere *marina*, que fa referència a les formacions arbustives de bruc que caracteritzen el paisatge de l'illa, sobretot a la Tramuntana. En canvi, no s'empra aplicat a unes altres màquies relacionades amb l'ullastrer (on es prefereixen les formes *garriga*, *ullastrar* i *revellar*). Aquesta dicotomia ha estat considerada en els estudis de fitosociologia: les marines septentrionals es consideren com una comunitat ben definida, *Erico-Arbutetum* per part d'alguns autors (Molinier), en tant que d'altres (Bolòs) no hi veuen més que un estat degradat de l'alzinar. D'altra banda, les màquies calcícoles del Migjorn constitueixen l'associació d'ullastrar menorquí *Prasio-Oleetum sylvestris* —diferenciat de formacions similars de Mallorca— i que sembla que seria la vegetació climàtica de part de l'illa (Bolòs, 1996).

Dins els ullastrars, hi ha indrets especialment esponerosos on el grau d'humitat és superior i hi apareixen els murtars, caracteritzats per l'abundància

d'aquest arbust aromàtic, que alguns autors han entès com una associació diferenciada que defineixen com *Clematido balearicae-Myrtetum communis* (Bolòs, 1996, p. 172).

La toponímia es fa ressò de les formacions de savines que, en condicions naturals, haurien de tenir un important desenvolupament en la línia costanera on constituïria formacions diferenciades (*Juniperetum eumediterranae*). La seva preuada fusta les ha fet desaparèixer de molt de llocs que originàriament ocuparien.

Els pinars serien una de les poques formacions vegetals que la fitotoponímia considera ben diferenciades, en tant que habitualment en fitosociologia s'ha volgut veure com una formació almenys amb poca significació com a comunitat, o fins i tot com una simple cobertura arbòria d'una màquia subjacent que està definida i caracteritzada per d'altres espècies.

Finalment, la toponímia es fa ressò de la presència de nombroses zones humides arreu de l'illa, sovint en forma de culasses o albuferes de fons de cala, i altres vegades lligades al drenatge difícil d'algunes àrees de litologia impermeable (albufera, canyar, jonquereta i prat).

En la revisió que s'ha fet de les formacions vegetals presents a Menorca, s'hi pot apreciar com la toponímia aconsegueix plenament el principi de la transparència (Tort, 2003), ja que es fa ressò d'allò que és habitual i propi del territori, tot emprant termes planers i en consonància amb la realitat. Més enllà encara, es pot afirmar que els fitotopònims mostren una considerable significativitat territorial, ja que, a part de reflectir el que hi ha, n'extreuen l'essència. S'ha pogut constatar una notable consonància entre els genèrics popularment aplicats a Menorca i les comunitats fitosociològiques definides pels botànics al llarg de la segona meitat del segle XX. Sembla com si la saviesa popular ja hagués esbrinat l'essencial que posteriorment deixarien a la llum els inventaris i les tècniques d'anàlisi de l'escola fitosociològica de Montpeller.

Les referències a espècies concretes

Els fitotopònims que esmenten només el nom d'espècie de vegetació natural o espontània són menys nombrosos que els que fan referència a formacions col·lectives, atès que tan sols n'hi ha 183 exemples. La totalitat es refereix a alguna de les espècies que s'esmenten a continuació:

- **Alga** (*Posidonia oceanica*): fanerògama marina que dona nom a diferents indrets del litoral menorquí.
- **Alzina** (*Quercus ilex*): arbre escleròfil molt present a la toponímia menorquina (21 casos) introduïda per genèrics de tipologia diversa.
- **Arbocer/arbocera** (*Arbutus unedo*): arbust lligat a les Illes Balears, tant a les formacions d'alzines com a les marines d'ullastre.
- **Aritja** (*Smilax aspera*): planta enfiladissa present a nombrosos biòtops mediterranis, des de les màquies fins a les bardisses i els murs de pedra en sec.
- **Bruc** (*Erica arborea*): arbust paradigmàtic de la marina menorquina.

- **Card** (*Cirsium ssp*), *Slibyuum ssp*), *Cymara ssp*), *Carlina ssp*), *Erygium ssp*), *Picrys ssp*), *Galactires ssp*): nom comú de planta espinosa que pot pertànyer a diversos gèneres, present en el nom de diferents llocs.
- **Càrritx** (*Ampelodesmos mauritanica*): gramínia de gran port, molt comuna a totes les Balears.
- **Falguera** (*Pteridium aquilium*): planta pteròfita colonitzadora d'indrets ombrívols i humits.
- **Fonoll** (*Foeniculum vulgare*): umbel·lífera típica d'ambients ruderals apreciada tradicionalment per usos culinaris.
- **Gírgola**: nom popular d'una àmplia varietat de fongs comestibles. Només se n'ha trobat un cas: tanca de ses Gírgoles.
- **Jonc** (*Juncus ssp*): planta hidròfila aprofitada com a matèria primera per fer objectes diversos.
- **Mata** (*Pistacia lentiscus*): arbust escleròfil i aromàtic molt present en el paisatge balear.
- **Murta** (*Myrtus communis*): mirtàcea utilitzada antany amb finalitats culinàries i medicinals, i encara avui en dia per ornamentar carrers en actes festius.
- **Om** (*Ulmus minor*): arbre ripari que colonitza ambients humits.
- **Pi** (*Pinus halepensis*): conífera pròpia dels ambients litorals mediterranis, és l'espècie natural més present en la fitotoponímia menorquina.
- **Porrassa/porros** (*Asphodelus aestivus*): planta herbàcia molt present a tots els indrets de l'illa. Dóna nom a diversos illots de la costa menorquina.
- **Revell** (*Olea europaea* var. *oleaster*): varietat arbustiva de l'ullastre que creix en condicions d'estrès ambiental.
- **Romaní** (*Rosmarinus officinalis*): planta arbustiva definidora de la brolla de romaní i xiprell (*Rosmarino ericion*).
- **Ruda**: nom comú utilitzat per designar espècies arbustives pertanyents a diferents gèneres (*Ruta ssp*, *Scrophlaria ssp* i *Asplenium ssp*).
- **Savina/sivinar** (*Juniperus phoenicea*): arbre de la família de les cupressàcies.
- **Tamarell** (*Tamarix ssp*): arbre propi d'ambients salabrosos.
- **Ullastre** (*Olea europaea* var. *sylvestris*): oleàcia espontània molt abundant a les màquies menorquines i també a la fitotoponímia (és la segona espècie més citada després del pi).
- **Viola** (*Viola ssp*): violàcia que dóna nom a diversos indrets del litoral insular.

Un cas especial és el genèric *herba*, només present a un topònim: Herbes de Binigaus. *Herba* és un terme que fa referència a la presència de vegetació d'un determinat estrat, però que no designa cap espècie concreta.

La taula 2 remarca com les espècies naturals s'ajusten de bell nou al que s'havia comentat en referència als fitotopònims col·lectius. Amb determinades espècies que es lliguen a l'alzinar (alzina, arbocera, falguera), en trobem d'altres —més nombroses— que concorden amb les marines (bruc, càrritx, mata, porrassa, revell, romaní, ullastre, artija, viola). No hi manquen tampoc, com era d'esperar en una societat agrària, la presència d'algunes espècies rude-

Taula 2. Fitotopònims referits a espècies vegetals naturals a Menorca.

Nom	Referència botànica	Nombre de casos
Alga	<i>Posidonia oceanica</i>	5
Aloc	<i>Vitex agnus-castus</i>	1
Alzina	<i>Quercus ilex</i>	21
Arbocer/Arbocera	<i>Arbutus unedo</i>	2
Aritja	<i>Smilax aspera</i>	2
Bruc	<i>Erica arborea</i>	1
Card	<i>Cirsium (ssp)</i> , <i>Slíbyum (ssp)</i> , <i>Cymara (ssp)</i> , <i>Carlina (ssp)</i> , <i>Erygium (ssp)</i> , <i>Picryx (ssp)</i> , <i>Galactires (ssp)</i>	3
Càrritx	<i>Ampelodesmos mauritanica</i>	7
Falguera	<i>Pteridium aquilium</i>	1
Fonoll	<i>Foeniculum vulgare</i>	2
Gírgola	Gèneres molt diversos	1
Jonc	<i>Juncus ssp</i>	1
Mata	<i>Pistacia lentiscus</i>	5
Murta	<i>Myrtus communis</i>	5
Om	<i>Ulmus minor</i>	4
Pi	<i>Pinus halepensis</i>	40
Porrassa/ Porros	<i>Asphodelus aestivus</i>	2
Revell	<i>Olea europaea var. oleaster</i>	5
Romaní	<i>Rosmarinus officinalis</i>	2
Ruda	<i>Ruta ssp</i> , <i>Scrophlaria ssp</i> , <i>Asplenium ssp</i>	1
Savina/Sivinar	<i>Juniperus phoenicea</i>	13
Tamarell	<i>Tamarix ssp</i>	10
Ullastre	<i>Olea europaea var. sylvestris</i>	30
Viola	<i>Viola ssp</i>	2

Font: elaboració pròpia.

als i arvenses (card, fonoll, ruda). Finalment, també es constata la presència d'espècies lligades a zones humides (jonc, om, tamarell), encara que aquesta darrera també pot tenir connotacions litorals, igual que la savina.

De fet, els alocs (o alisos) formen la vegetació litoral a alguns indrets de la Serra de Tramuntana de Mallorca i a Menorca, en tant que són més nombrosos els casos amb formacions de tamarells. Fins i tot hi ha una associació *Leucoio (pulchelli)-Vitacetum agni-casti* que defineix la vegetació d'aquestes localitats.

El càrritx, que no apareix com a col·lectiu, és una planta que ocupa, a Menorca, extensions notables a indrets afectats per incendis i a l'àrea septentrional. Els carritxars menorquins en part es troben dins l'associació *Ampelodesmo-Ericetum scopariae*.

El pi constitueix l'espècie més esmentada. Cal tenir present que es tracta de l'arbre de major port de les Illes, cosa que li atorga un indubtable valor com a fita visual.

Els cultius

El nombre total de referències a espècies conreades o ornamentals (456) a Menorca és inferior al de fitotopònims que indiquen espècies naturals o espontànies (486). En el moment d'analitzar-los, no s'ha fet, d'entrada, una diferenciació entre les referències individuals o col·lectives.

L'arbrat

Un fet que sobta prou és com, en una illa on el predomini aclaparador correspon als conreus herbacis i a pastures, la major part de les referències fitotopòniques es fan ressò d'espècies arbòries.

L'arbrat és representat bàsicament per una gran diversitat de fruiters.

La **figuera** (*Ficus carica*), fruiter especialment dolç i sucós, és l'espècie conreada més present a la toponímia menorquina.

L'**olivera** (*Olea europaea*), espècie aprofitada tant com a conreu industrial per a obtenir oli com també pel seu fruit com a aliment, també hi està nombrosament representada, tot i que predominen més les referències a individus concrets que no pas a la formació (**olivar/oliverar**).

La **vinya** (*Vitis vinifera*) és present amb una intensitat similar a les dues espècies anteriors. Només un dels topònims fa referència a la parra. Presumiblement, una part significativa respon a la polisèmia del terme *vinya*, que, a més d'un espai sembrat de ceps, s'empra com a genèric d'hortal gran, on estan plantats arbres i lleguminoses, però sense mancar-hi ceps entre les altres plantes. Sembla del tot evident que l'extensió actual de les vinyes a Menorca (amb 6 hectàrees segons les estadístiques del darrer cens agrari) no justifiquen la notòria presència toponímica, que, en aquest cas, igual com passa a Mallorca (Caldentey, Grimalt, Ordinas, 2006a) reflecteixen un paisatge anterior on aquest conreu va tenir més importància.

Amb menys presència que les espècies anteriors se situen el **garrover** (*Ceratonía siliqua*), l'**ametller** (*Prunus dulcis*) i la **morera o morer** (*Morus nigra*), espècie cultivada i apreciada en altre temps, tant pel profit industrial que se'n treia, com per l'ombra.

El **fasser** (*Phoenix dactylifera*) també és ben present en els noms de lloc menorquins. Tant aquí com a Mallorca, és característica la presència de la palmera datilera davant les cases rurals. Es tracta d'una espècie bàsicament ornamental que difícilment arriba a fer madurar els fruits en bones condicions.

També ornamental és l'**eucaliptus** (*Eucalyptus* spp), espècie originària d'Àustràlia que s'ha sembrat sovint a llocs humits, tant per l'ombra que ofereix com per aprofitar les virtuts balsàmiques de les seves fulles i fruits. Igualment ornamental, el **ciprer** (*Cupressus sempervirens*), a diferència del **pi ver** (*Pinus pinea*), que, amb el seu gran port, podria semblar ornamental, encara que aquesta conífera era cultivada a Menorca per la producció de pinyons. El mateix passa amb l'**alzina dolça** (*Quercus ilex* var. *ballota*) i l'**alzina surera** (*Quercus suber*).

Hi ha unes altres espècies arbòries que poden créixer subespontànies, com ara el **magraner** (*Punica granatum*) i el **llorer** (*Laurus nobilis*). Els cítrics són presents testimonialment en la fitotoponímia menorquina, tant el **taronger** (*Citrus* spp), com la **llimonera** (*Citrus limon*). Uns altres fruiters, avui en dia amb poc predicament entre els consumidors, són el **nespler** (*Mespilus germanica*) i el **codonyer** (*Cydonia vulgaris*). Així mateix, resulta ben estranya la referència a l'**avellaner** (*Corylus avellana*), arbre molt poc comú a les Balears.

Les pastures

La dedicació agrària predominant a Menorca ha estat la ramadera, per la qual cosa es podria esperar una presència notòria d'espècies vegetals relacionades amb la pastura o el farratge, cosa que, paradoxalment, no succeeix.

El **trèvol** (*Trifolium arvense*), herbaci classificable com a subespontani molt comú a Menorca, és l'espècie d'aquest tipus més esmentada a la toponímia. També hi és present el cultiu de l'**alfals** (*Medicago sativa*), pastura utilitzada per alimentar l'abundant ramat boví. No hi pot mancar alguna referència a l'**enclova** (*Hedysarum coronarium*), espècie que sembla que hi fou introduïda durant la dominació britànica al segle XVIII.

És més gran la varietat de conreus herbacis de secà que són presents a la toponímia menorquina, tant de cereals com de lleguminoses. En destaca l'**ordi** (*Hordeum vulgare*), gramínia amb presència destacada al paisatge menorquí, d'àmplia tradició cerealista, mentre que el **blat** (*Triticum* spp) només hi apareix testimonialment.

Entre les lleguminoses, la més present és el **ciuró** (*Cicer arietum*), fonamental en l'alimentació humana de les generacions passades, igual que la **faveira** (*Vicia faba*) i el **fesol** (*Pisum sativum*).

Dos conreus industrials avui en dia totalment desapareguts són el **lli** (*Linum usitatissimum*) i el **cànyom** (*Cannabis sativa*), tots dos encara presents a la toponímia. Un caràcter també industrial té el **tabac** (*Nicotiana tabacum*), present a la toponímia litoral i, per tant, segurament més lligat al comerç il·legal d'aquest producte que no pas al conreu de la planta.

Dels conreus que sovint es relacionen amb horts, se'n remarquen referències a dues cucurbitàcies, la **carabassera** (*Cucurbita pepo*) i la **sindriera** (*Cucurbita citrullus*). També hi trobam la **col** (*Brassica oleracea*), l'**all** (*Allium* spp), la **bleda** (*Beta vulgaris*) i la **mongetera** (*Phaseolus vulgaris*).

La taula 3 presenta els fitotopònims referits a vegetació conreada, en aquest cas, ordenats en funció del nombre de referències.

Taula 3. Fitotopònims referits a vegetació conreada.

Nom	Nom científic	Nombre de topònims
Figuera/Figueralet	<i>Ficus carica</i>	66
Olivera/Oliver/Oliverar	<i>Olea europaea</i>	61
Vinya	<i>Vitis vinifera</i>	59
Garrover/Garroverar/Garrova	<i>Ceratonia siliqua</i>	19
Ametller/Ametllerar	<i>Prunus dulcis</i>	13
Morera/Morer	<i>Morus nigra</i>	11
Trèvol	<i>Trifolium arvense</i>	9
Ordi	<i>Hordeum vulgare</i>	8
Fasser	<i>Phoenix dactylifera</i>	6
Ciuró	<i>Cicer arietum</i>	4
Eucaliptus	<i>Eucalyptus globulus</i>	3
Taronger	<i>Citrus ssp</i>	3
Alfals	<i>Medicago sativa</i>	2
Carabassera	<i>Cucurbita pepo</i>	2
Sindriera	<i>Cucurbita citrullus</i>	1
Ciprer	<i>Cupressus sempervirens</i>	2
Magraner	<i>Punica granatum</i>	2
Pi ver	<i>Pinus pinea</i>	2
Lli	<i>Linum usitatissimum</i>	2
Col	<i>Brassica olearacea</i>	2
Tabac	<i>Nicotiana tabacum</i>	2
All	<i>Allium ssp</i>	1
Favera	<i>Vicia faba</i>	1
Fesol	<i>Pisum sativum</i>	1
Bleda	<i>Beta vulgaris</i>	1
Mongetera	<i>Phaseolus vulgaris</i>	1
Cànyom	<i>Cannabis sativa</i>	1
Blat	<i>Triticum ssp</i>	1
Alzina dolça	<i>Quercus ilex</i> var. <i>ballota</i>	1
Alzina surera	<i>Quercus suber</i>	1
Llorer	<i>Laurus nobilis</i>	1
Llimonera	<i>Citrus limon</i>	1
Nespler	<i>Mespilus germanica</i>	1
Avellaner	<i>Corylus avellana</i>	1
Codonyer	<i>Cydonia vulgaris</i>	1
Enclova	<i>Hedysarum coronarium</i>	1

Font: elaboració pròpia.

Taula 4. Genèrics amb referències indirectes, però explícites a la vegetació.

Nom	Nombre de referències
Hort	139
Terra nova	33
Veles	11
Verd	3
Artiga	2
Socarrat	2
Verger	1
Jardí	1

Font: elaboració pròpia.

Hi ha una sèrie de genèrics que constitueixen un signe inequívoc d'activitat agrària, tot i que no esmentin cap espècie en concret (taula 4). En primera instància, se situen aquells genèrics referits al reguiu, com ara **horts i hortals, veles, vergers i jardins**.

Hort a Menorca s'empra per referir-se al tros de terra descobert situat darrere una casa i destinat a conrear-hi diferents plantes i flors. D'aquest genèric, n'hi ha referències molt nombroses. El terme **hortal** té connotacions molt similars a l'anterior: tros de terra tancat de paret on es conreen arbres fruiters i de vegades hortalissa i llegums, per la qual cosa es poden agrupar.

Les **veles** es defineixen com a porció petita de terreny, generalment inferior al quartó (1.775 m²), que sovint implica la presència de siquions o carreers i, per tant, té connotacions lligades al reguiu.

Els **vergers i vergerets** són horts amb varietat de flors i arbres fruiters, mentre que en el **jardí** tenen una funció més important les ornamentals, sense que hi puguin mancar arbres fruiters i hortalisses.

Hi ha uns altres genèrics que fan esment a terrenys de nova roturació. És el cas d'**artiga**, tros de terra, anteriorment cobert de bosc, garriga, etc., arrasat profundament i amb vegetació cremada, en preparació per ser conreat temporalment. També manté relació amb els efectes del foc sobre la vegetació el mot **socarrat**, mercès al qual es localitzen antics incendis forestals. La denominació **terra nova**, que apareix profusament, s'utilitza per a definir aquelles extensions de terreny rompudes amb l'objectiu de ser destinades al cultiu.

La presència de l'adjectiu **verd** aplicat a un paratge és també un indicador indirecte de la vida vegetal present en aquest indret, per les connotacions clorofil·liques del terme.

Existeix una notable diferència entre el paisatge agrari menorquí i el que se'n podria interpretar a partir de la lectura dels fitotopònims. Menorca és una illa on els aprofitaments agrícoles són aclaparadorament de conreus herbacis. De fet, en el cens agrari de 1999, de les 30.140 hectàrees de terres agrícoles,

un total de 29.991 corresponien a herbacis, això és, més del 99,5%, en tant que els fruiters no arribaven a les 124 hectàrees i la vinya només en tenia 6. Amb una realitat agrària tan marcada, no té gaire sentit la molt nombrosa presència d'arbres i vinyes. En aquest cas, s'aplica el principi de la negativitat relativa en toponímia, expressat per Savarensky (Tort, 2003), segons el qual el que és extremament abundant no apareix reflectit a la toponímia. En l'incomensurable paisatge de tanques menorquines, homogèniament verdes a l'hivern i brunes a l'estiu, la presència dels escassos arbres esdevé una fita visual i espacial de primer ordre, així com la presència d'elements exòtics o cridaners serveix per localitzar-los en diferents territoris.

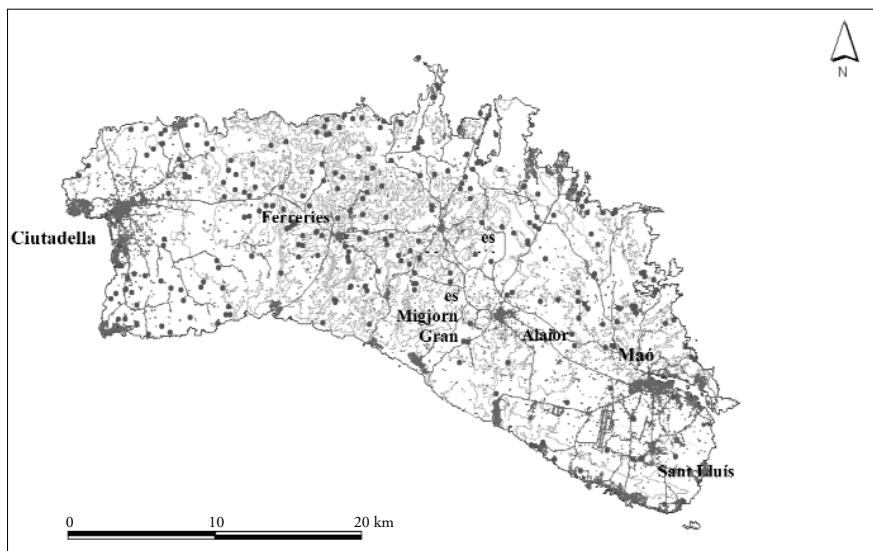
La dualitat o dicotomia tan pròpia del territori menorquí expressada en el dipol tramuntana/migjorn pel que fa al medi físic, o en l'estructura bicèfala urbana Maó/Ciudadella pel que fa a la població, també apareix en la fitotoponímia, en què contrasten unes referències toponímiques de vegetació naturals transparents i altament significatives, amb uns genèrics toponímics de conreus marcadament allunyats del que és la realitat paisatgística.

La fitotoponímia com a element definidor del paisatge de Menorca

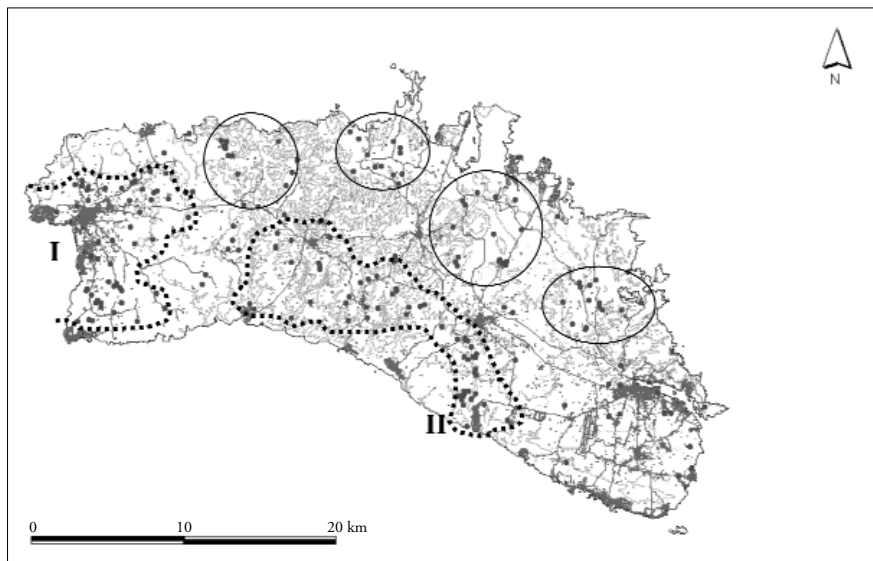
S'ha duit a terme una cartografia temàtica dels fitotopònims a partir d'una sèrie d'agrupaments d'aquests (regadiu, arbrat de secà, vegetació arbustiva espontània, vegetació espontània arbòria), en tant que en el cas concret de l'olivera s'ha realitzat un mapa específic per a aquesta espècie arbòria.

El mapa 2 conté una agrupació dels noms de lloc que al·ludeixen a l'estrat arbustiu. S'hi observa com són presents a tot el territori insular, la qual cosa confirma la impressió d'una illa amb una important superfície forestal. Únicament es detecta una densitat menor a les àrees immediates als nuclis urbans de Maó i Ciudadella, així com de les urbanitzacions costaneres del litoral sud.

El mapa 3 reuneix els noms de lloc referits a l'agricultura intensiva o de regadiu. Es tracta també d'un clar reflex dels aprofitaments que l'ésser humà fa de determinats recursos del medi físic. S'hi identifiquen tres tipus de localitzacions. En primer lloc, la gran concentració sobretot d'horts i vinyes que envolten el nucli de Ciudadella, i en menor mesura en el de Maó (indicats al mapa amb I). Això s'explica com a resultat de l'atomització de la propietat agrària en aquest sector, on les parcel·les destinades al regadiu d'autoconsum són molt abundants. En segon lloc, el sud de Ferreries, Alaior i el municipi des Migjorn Gran (indicats al mapa amb II), on afloren, com ja hem esmentat, materials calcaris del miocè superior. Aquests materials, de gran capacitat aquífera, permeten que s'extreguin aigües subterrànies i ofereixen una notable disponibilitat de recursos hídrics. Finalment, la Tramuntana presenta una densitat de topònims irregular, però elevada en determinades localitzacions (encerclades al mapa), que es poden atribuir igualment a la disponibilitat de recursos hídrics a les zones de contacte entre materials impermeables i aquítards del paleozoic i aquells calcaris aquífers del mesozoic, el liàssic i el juràssic.

Mapa 2. Fitotopònims referits a vegetació arbustiva natural. Font: elaboració pròpia.

Mapa 3. Fitotopònims referits a regadiu. Font: elaboració pròpia.

El mapa 4 mostra la localització de les referències fitotoponímiques relatives a l'arbrat de secà. Es tracta d'una presència relativament minsa i amb una distribució gens homogènia. La concentració més gran d'aquests noms de llocs es troba en els termes de Ferreries i es Mercadal (que són els que tenen més activitat agrària de l'illa), així com també a la rodalia de Ciutadella. En conjunt, a tota la Tramuntana menorquina se'n troben referències, cosa que contrasta amb l'escassa presència a la comarca del Migjorn. Amb tot, la presència d'aquest tipus de referències toponímiques és molt més important que no pas el pes específic d'aquest arbrat, ja que, segons les estadístiques agràries, en tota l'illa no hi ha més de 124 hectàrees dedicades a fruiters, una part dels quals són de secà.

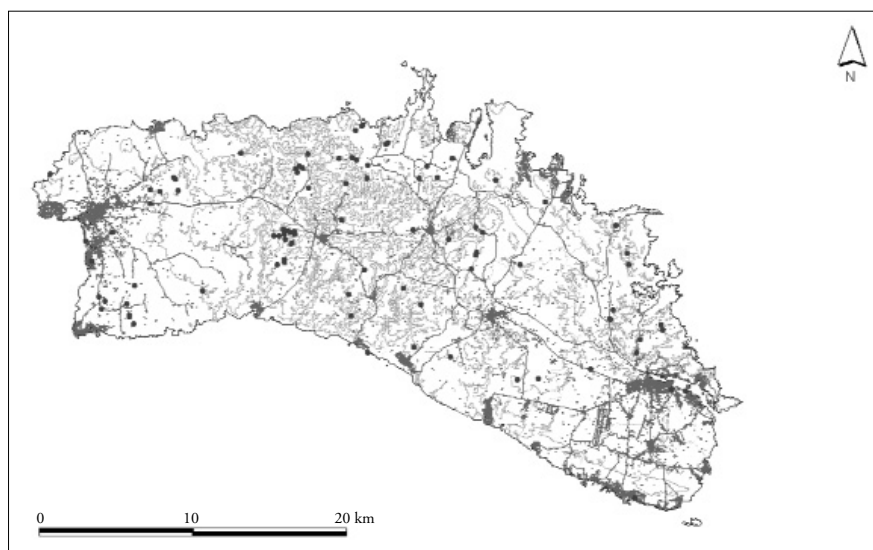
El mapa 5 recull les referències a l'olivera, arbre paradigmàtic del món mediterrani, però que, a Menorca, no hi té gaire importància territorial ni econòmica, fins al punt que el cens agrari de 1999 no recull cap extensió dedicada al conreu d'aquesta espècie. En contrapartida, l'illa té un nombre relativament considerable (57) de topònims relatius a l'olivera, per la qual cosa es tracta d'una espècie amb un elevat valor de fita espacial, ben probablement per la seva raresa. La distribució d'aquest arbre apareix relativament agrupada. Es remarca un sector que engloba la major part dels topònims al nord-oest del terme de Ferreries (indicat al mapa amb I) i a l'est de la demarcació de Ciutadella, tot coincidint amb una àrea en què apareixen materials mesozoics calcaris plegats als quals s'uneixen les condicions d'un relleu relativament mogut amb el caràcter calcari del rocam, circumstàncies que també trobam a l'olivar a la veïna Mallorca.

Una segona àrea amb una notòria concentració de noms de lloc relacionats amb l'olivera apareix al sud de Ciutadella (indicat al mapa amb II), en aquest cas, en plena plataforma carbonatada del Migjorn i, per tant, sobre terrenys prou aptes per al desenvolupament d'aquesta planta, que, amb la seva varietat silvestre (ullastre), constitueix la vegetació predominant. Contràriament al que es podria esperar, la resta del Migjorn és pràcticament orfe de topònims oliverers.

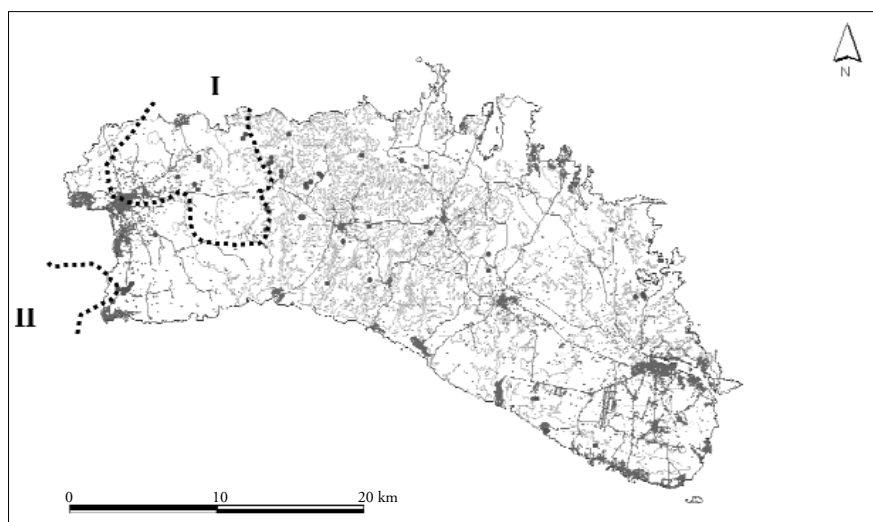
La realitat territorial menorquina, reflectida en la toponímia, mostra l'aparent paradoxa d'un olivar que es concentra en àrees amb un relleu relativament esquerp i, en canvi, és poc present a les zones de plataformes calcàries, on la vegetació natural predominant és l'ullastre.

El mapa 6 recull les referències a les dues tipologies formals principals de la vegetació natural arbòria, és a dir, l'alzinar i el pinar. Els fitotopònims indicatius de la presència d'alzines es localitzen primordialment a la Tramuntana menorquina i part del Migjorn, en tant que les referències toponímiques al pi són presents quasi exclusivament a la meitat oriental de l'illa i es distribueixen de manera paral·lela a l'alzinar.

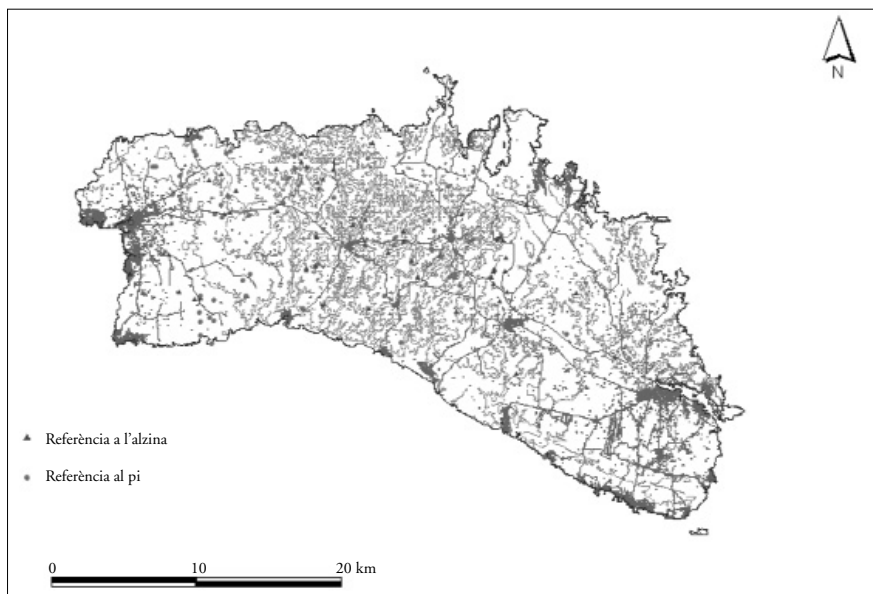
La presència de pinar moltes vegades és indicativa d'antics espais ocupats per alzinar que foren convertits en terres de cultiu en temps pretèrits i que, una vegada abandonats, han estat recolonitzats per coníferes o bé pogueren ser objecte d'una explotació forestal massa intensiva. Òbviament, la localització

Mapa 4. Fitotopònims referits a arbrat de secà. Font: elaboració pròpia.

Mapa 5. Fitotopònims referits a la presència d'olivera. Font: elaboració pròpia.

Mapa 6. Fitotopònims relatius a l'alzina i al pi. Font: elaboració pròpia.

freqüent de masses vegetals de pins al litoral també té el seu reflex en la toponímia, tal com es pot apreciar a la cartografia adjunta.

Conclusions

La toponímia és un element ben definidor del paisatge, en fixar-hi elements pretèrits i actuals, i especialment referits a la vegetació. La fitotoponímia menorquina, particularment abundosa i diversa, il·lustra perfectament aquest principi, tot i que ho fa amb perspectives diferents, segons si es tracta de la vegetació natural o de les espècies conreades. Així, la fitotoponímia referida a les espècies vegetals naturals és sensiblement més rica que la que correspon a les espècies domesticades i, a més, és molt més definidora de la realitat paisatgística de l'illa. Hi apareix un nombre notori de genèrics toponímics descriptius de formacions, i el que encara és més important, aquests genèrics reflecteixen quasi exhaustivament la varietat de comunitats vegetals de boscs i boscúries denses de l'illa, definides pels estudis fitosociològics. A més, la seva distribució sobre el territori s'ajusta aproximadament al que és el seu espai actual. Aspectes com ara la dicotomia entre marina i ullastrar (Migjorn i Tramuntana), la presència de murters en els indrets humits, la importància dels savinars a l'àrea litoral o l'abundància de vegetació de zones humides queden perfectament retratats en el corpus toponímic menorquí. Realment, sembla que hi

hagi una sàvia actitud de reconeixement de l'essencial de la vegetació natural per part dels menorquins, qui, anònimament, han posat nom als llocs que configuren el seu espai viscut. Més enllà de només reflectir el que és habitual, la toponímia en aquest cas sintetitza el paisatge, tot aplicant el principi de significativitat territorial dels noms de lloc.

En un marcat contrast amb l'anterior, la toponímia referida a la vegetació conreada no té una funció descriptiva de la realitat territorial. El paisatge d'herbassars, tant de pastures com de cereals, que configura l'agre menorquí només apareix en els noms de lloc de forma testimonial. Dotada d'un esperit segurament més utilitarista, aquesta fitotoponímia moltes vegades es fa ressò del que és excepcional o exòtic, i que, per tant, funciona a la perfecció com a fita espacial o element diferenciador. Els escassos fruiters de l'illa i, més encara, les excepcionals oliveres adquireixen un pes toponímic exagerat, tal volta com a conseqüència de la seva raresa. Es tracta, per tant, d'una aplicació de l'excepcionalitat territorial com a origen dels topònims, allò que s'expressa com a principi de la negativitat relativa, segons el qual determinats mots testimonien la raresa del fenomen al qual fan referència, tal com expressaren en el seu moment Dorion i Poirier, de la coneguda escola de toponímia del Quebec (Tort, 2003).

A part d'aquestes dues visions: significativa pel que fa al medi natural i excepcionalista quant a la vegetació conreada, la fitotoponímia ofereix d'altres informacions prou profitoses per a la geografia: apunts de paisatge històric (que parlen d'una illa on degué tenir certa importància la vinya i els conreus tèxtils, avui en dia testimonial la primera i desapareguts els segons), referències a activitats comercials il·legals a partir d'una espècie vegetal (el contraban del tabac) i informació sobre la localització de les àrees amb recursos hídrics (i, per tant, dels contactes entre els materials del subsòl), entre altres aspectes que una simple cartografia temàtica permet obtenir mitjançant l'extracció selectiva de topònims.

Bibliografia

- BOLÒS CAPDEVILA, Oriol de (1996). *La vegetació de les Illes Balears. Comunitats de plantes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Arxius de les seccions de Ciències, CXIV.
- BOLÒS, O. de; MOLINIER, R. (1958). «Recherches phytosociologiques dans l'île de Majorque». *Collect. Bot.* (Barcelona), 7, p. 699-863.
- BOLÒS, O. de; MOLINIER, R.; MONTSERRAT, P. (1970). «Observations phytosociologiques dans l'île de Minorque». *Acta Geobot. Barcinonensia* (Barcelona), 5, p. 1-150.
- CALDENTEY, Joan (2008). *El paisatge actual i històric del Llevant de Mallorca a través de la fitotoponímia. Aspectes físics i socials d'un espai singular*. Universitat de les Illes Balears. Tècnica de Llicenciatura.
- CALDENTEY, Joan; GRIMALT, Miquel; ORDINAS, Antoni (2006a). «El paisatge vitícola actual i històric de Mallorca a través de la toponímia». *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2005)*, Palma: Universitat de les Illes Balears, p. 63-70.

- (2006b). «La fitotoponímia com a element definidor del paisatge. El cas de Selva». *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, p. 109-121.
- CAMPS, F. (1917). «Topònims menorquins compostats de Lluç». *La Veu de Mallorca*, 4 de gener de 1917 i 5 d'abril de 1917.
- CASASNOVAS CAMPS, M. A.; FLORIT NAVARRO, M. P. (1994). «Onomàstica i toponímia del terme des Mercadal (Menorca) segons el padró general de 1829». *Butlletí Interior Societat d'Onomàstica*, LVIII, p. 33-44.
- CASASNOVAS MARQUÈS, L. (1951). «Alrededor de nuestra toponímia». *El Iris*. Menorca.
- (1952). *La toponímia de Menorca*. Tesi doctoral inèdita en Filologia Romànica. Barcelona.
- (1955). «Nomenclatura agrícola en la toponímia menorquina». *Miscel·lània Filològica dedicada a Mn. Griera*, I, p. 159-174.
- COROMINES, Joan (1979-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial-Caixa de Pensions, 9 vol.
- COSTA SAVOIA, Ernest (1989). «Les senyes dels pescadors de Fornells (Menorca)». *Butlletí Interior Societat d'Onomàstica*, XXXVI, p. 28.
- DARBY, H. C. (1957). «Place names and geography». *The Geographical Journal*, 123, p. 387-392.
- DORION, Henri; POIRIER, Jean (1975). *Lexique des termes utiles à l'étude des noms de lieux*. Quebec: Les Presses de l'Université Laval.
- FERRER, J. (1909). «Nuevos datos sobre la isla de Menorca. Nomenclatura que emplean los pescadores de esta isla para designar los diferentes puntos de la accidentada costa de Menorca». *Revista de Menorca*, IV, p. 177, 235, 287, 341, 367 i s.
- GRIMALT, Miquel; ORDINAS, Antoni; CALDENTY, Joan (2006). «El paisatge vegetal de Santa Maria del Camí a través de la fitotoponímia». *V Jornades d'Estudis Locals (2006)*. Santa Maria del Camí: Ajuntament de Santa Maria del Camí, p. 319-327.
- GRIMALT, Miquel; RODRÍGUEZ, Raquel (2005). «The thematic maps derived of the microtoponymy as geographic information source». Ramón M. Lorenzo Martínez (ed.). *XXII International Cartographic Conference*. Coruña. Theme 26.
- HERNÁNDEZ, P. (1947-50). «Topónimos menorquines». *El Iris*, 6 de desembre de 1947 al 7 d'octubre de 1950.
- INE (1999). *Censo agrario* [en línia]. <www.ine.es>
- LAUGER ROSSELLÓ, Joan Antoni; ORDINAS GARAU, Antoni; PLANISI GILI, Hermínia (2007). *Nomenclàtor de la toponímia major de les Illes Balears*. Palma. Consorci per al Foment de la Llengua Catalana i la Projectió Exterior de la Cultura de les Illes Balears. Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears.
- LÓPEZ CASASNOVAS, J. (1982). «La toponímia de Menorca. Estudis. Estat actual». *Butlletí Interior Societat d'Onomàstica*, IX, p. 25-31.
- MARI, A. (1982). «Alguns topònims del terme d'Es Castell». *Menorca*, 20 de febrer de 1982, p. 19.
- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1946-1951). *Mapa general de Menorca*. 14 làmines de 30 x 38 cm. Maó: Imp. M. Sintés Rotger (reedic. 1987. Palma de Mallorca: M. Portas).
- (1953). *Nomenclàtor de Menorca. Catálogo de accidentes de la costa. Catálogo de fincas rústicas y breves notas arqueológicas*. Ciutadella: Impr. Gabriel Camps.
- (1954). «Erratas en la toponímia de la cartografia menorquina». *Monte Toro*. Menorca.

- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1955). «La religión en la toponímia menorquina». *Monte Toro*, 120. Menorca.
- (1973). *Nomenclátor de Menorca II. Catálogo de fincas rústicas*. Ciutadella: Imp. Allés.
- (1976). *Mapa de Menorca*. 70 x 49 cm. Palma de Mallorca: Gràfiques Miramar.
- (1980). «La toponímia cartogràfica de Menorca a través del temps». *Menorca*, 16 de novembre de 1980.
- (1981). «Cartografia de Menorca». *Geografia e Historia de Menorca*, II, p. 864-910.
- (1982). *Mapa topogràfic de Menorca*. Escala 1:50.000. 136 x 98 cm. Barcelona: Savir.
- ORDINAS GARAU, Antoni (1991). «Menorca a través de la seva toponímia». *El Mirall*, 47, p. 19-21.
- (1992). «Oronímia, hidronímia i fitonímia. Una aproximació a la terminologia geogràfica del paisatge natural menorquí». *Treballs de Geografia*, 44, p. 145-152.
- (1994). *Actualització del recull bibliogràfic de toponímia i antroponímia de les Illes Balears*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Publicació dels departaments de Ciències de la Terra i de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB.
- (1998). *Cartografia i toponímia*. Palma: Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear.
- (2001). *Geografia i toponímia a les Illes Balears: La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Palma: Moll.
- (2004). «Els ensenyaments fisiogràfics de la toponímia. Genèrics orogràfics del Migjorn». *Història natural del Migjorn de Menorca: el medi físic i l'influx humà*. Joan J. Fornós, Antoni Obrador, Vicenç M. Rosselló (eds.). Monografies de la Societat d'Història Natural de les Balears, 11, p. 315-326.
- ORDINAS, Antoni; GRIMALT, Miquel; CALDENTEY, Joan (2007). «Marines i garrigues a Mallorca, geografia de dos genèrics toponímics». *XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2006)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, p. 223-229.
- ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1986). «Algunes notes sobre toponímia de Mallorca i Menorca». *Homenaje a D. Jesús García Pastor, bibliotecario*. Palma de Mallorca, p. 79-84.
- ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (2004). *Toponímia, geografia i cartografia*. València: Universitat de València.
- SALORD, J. (1952a). «Toponímia y arqueología. Sa Canassia = L'Església». *Monte Toro*.
- (1952b). «Toponímia y arqueología». *El Iris*. Menorca.
- SEGUÍ CHINCHILLA, J. I. (1983). *La costa de Menorca*. 22 mapes + 1 mapa guia. Maó: Club Marítim de Mahón.
- TORT, Joan (2000). «La geografia, els noms de lloc i la descripció del territori», a MATEU, J. F.; CASANOVA, E. (eds.). *Estudis de toponímia valenciana*. València: Denes, p. 491-497.
- (2000). «Els noms de lloc i la geografia. La toponímia com a eina per a la conceptualització de l'espai». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 83, p. 86-98.
- (2001). «La toponímia com a camp de coneixement interdisciplinari. Algunes bases teòriques i epistemològiques per a l'estudi dels noms de lloc». *Scripta Nova*, 86.
- (2002). *La toponímia del Baix Camp. Una interpretació geogràfica*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- (2003). «A propòsit de la relació entre toponímia i geografia: el principi de "significativitat territorial"», a CASANOVA, E.; VALERO, L. R. (eds.). *XXIX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. Teulada: Denes, p. 675-688.